

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра літературознавства імені В. Моренця

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«Стильовий синкретизм у творчості Ф. Кафки»**

Виконала: студентка 4-го року навчання

Спеціальності – 035.1 ФІЛОЛОГІЯ
(Українська мова та література);

освітньої програми: *Мова,
література, компаративістика*

Глушакова Тетяна Михайлівна

Керівник: Мазін Д.М.,

кандидат філологічних наук

Рецензент: Веретельник Роман Миколайович

доктор філософії в галузі славістики (PhD), доцент

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Доба модернізму та її особливості	5
1.1. Місце Ф. Кафки в літературній добі модернізму.....	6
1.2. Особливості стилю та побудови світу в творах Ф. Кафки	9
Розділ 2. Риси поетики Ф. Кафки.....	11
2.1. Експресіоністичні джерела	13
2.2. Натуралістичні риси	17
2.3. Екзистенціалістські витоки.....	20
2.4. Сюрреалістичні ознаки	27
Висновки	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	35

Вступ

Франц Кафка – неоднозначний письменник, його творчість можна розглядати з абсолютно різних напрямів, які, поєднуючись у творах, створюють там особливу атмосферу. Він творив у добу модернізму, якому була притаманна стильова синкретичність. Альберт Камю називав його першим у європейській літературі абсурдистом. Ерік Бентлі відносив його до сюрреалізму і символізму. Жак Рішану вважав його предтечею екзистенціалізму. Представники трьох модерністських напрямів зараховували його як свого та називали родоначальником експресіонізму, екзистенціалізму та сюрреалізму.

Його творчість просякнута відчаєм, смутком, самотністю, відкинутістю. Кафка був чесний зі своїм читачем, він говорив відкрито те, що інші не могли висловити. Для того, щоб досягнути його творчість, треба читати твори глибше, бачити більше, ніж там написано. Герой творів Ф. Кафки приречений в своєму існуванні, він залежить від чогось вищого, що всім керує, тобто від фатуму. Він – «маленька людина», яка підкоряється всесильній долі, вона нічого сама не може, бо є безсильною. Ф. Кафка чесно акцентує увагу читача на реальних проблемах життя без пафосу та романтики, він зображає його таким, як воно є. Там не зустрінеш сюжетів, де все закінчується добре, бо його твори не мають кінця. Він наступає для нього тоді, коли приходить смерть. Ф. Кафка відчував усе настільки виразно та яскраво, тому що писав про це, переживав цей стан, описуючи його. Він уміло поєднує абсолютно протилежні речі, щоб якнайяскравіше донести свої думки, враження та відчуття до читача, які він сам переживав.

Актуальність дослідження в необхідності кращого розуміння літературного-естетичних джерел стилю Ф. Кафки, зокрема впливу художньо-естетичних ідей і стильових ознак експресіонізму, екзистенціалізму, натуралізму та сюрреалізму на його творчість. Для дослідження та розв'язання мети роботи, було визначено такі завдання:

1. Визначити, яке місце посідає Ф. Кафка в добі модернізму.
2. Виділити особливості стилю та побудови художнього світу в його творах.
3. Проаналізувати риси поетики Ф. Кафки та з'ясувати, яким чином різні стильові підходи, зокрема експресіонізм, екзистенціалізм, натуралізм та сюрреалізм вплинули на його творчість і, які особливості цих напрямів присутні в творах поета.

Об'єкт дослідження – твори Ф. Кафки, зокрема «Перевтілення», «Щоденник», «Процес».

Предмет дослідження – особливості творчості Ф. Кафки, його стильовий синкретизм, зокрема вплив експресіонізму, екзистенціалізму, натуралізму та сюрреалізму на його творчість. У дослідженні були використані такі **методи**: біографічний, формальний, культурно-історичний.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку літератури.

Розділ 1. Доба модернізму та її особливості

Модернізм (modern з англ. «сучасний, новітній, модерний») – це напрям в літературі та мистецтві, що виник в кінці XIX – поч. XX ст. Основна проблема, яку відображали тогочасні митці – криза тогочасної європейської культури, у той час відбувався відхід від традицій реалізму. Цей напрям виник у Франції наприкінці XIX ст., його представниками стали, зокрема, символісти Ш. Бодлер, А. Рембо, П. Верлен. Модернізм носить ірраціональний характер, оскільки його представники вважали, що безглуздо шукати логіки та структурованості в творі. Модерністи намагались знайти нові способи та засоби зображення дійсності. Тому цей напрям став справжньою мистецькою революцією в той період та вніс таку новизну до літератури як внутрішній монолог, також уся увага була прикута до психічного стану людини, її емоцій, переживань та відчуттів. Ця доба стала періодом бунтарства, тому що проголошувала протест проти жорстокості та абсурдності світу, проти гноблення людини та захищала її права щодо вільності та недоторканності. Хоч модернізм не приймав реалізму, проте всіх його досягнень не відкинув, дещо перейшло, розвинулось і покращилось в нових формах. Отже, які риси є основними в модернізмі:

- увага до внутрішнього світу героя, його переживань та почуттів;
- визнання цінності людини та мистецтва;
- література вийшла на той рівень, коли здатна проникнути в душу та свідомість людини, бути свідком її болю, переживань та найпотаємніших бажань;
- пошук нових засобів вираження (символізм, міфотворчість).
- бажання відкрити нові ідеї, що змінять світ за всіма законами мистецтва та естетики.

Модернізм як напрям був досить неоднорідним явищем. У кінці XIX ст. з'являється імпресіонізм, неоромантизм, символізм, футуризм. Потім на початку XX ст. додається експресіонізм, футуризм і кубізм, а згодом дадаїзм, сюрреалізм, «театр абсурду» та «новий роман». Представниками цієї доби стали М. Пруст, Дж. Джойс, Р. М. Рільке та Ф. Кафка. Зачатки модернізму беруть свій початок ще від декадансу, з уже існуючих течій утворились нові. Реалізм розвинувся в натуралізм та імпресіонізм, у той час як романтизм – у символізм та неоромантизм.

1.1. Місце Ф. Кафки в літературній добі модернізму

Модернізм подарував нове життя старим течіям, які вже вичерпались. Тому, для цієї доби характерне поєднання реального та ірреального, натуралістичного з умовним та символічним. Прикладом такого поєднання є Ф. Кафка та його новела «Перевтілення». Ежен Йонеско висловився про автора так: *«Я відкрив Кафку доволі пізно. Перше, що я прочитав, - це було «Перевтілення», яке вразило мене...Я тільки відчував за всім цим щось жахливе, що може статися із кожним з нас, хоч це і представлено у вповні ірреальній формі...Я зрозумів так, що кожен з нас може стати чудовиськом, що в кожному з нас причаїлась така можливість. Чудовисько здатне вилізти назовні у будь-який момент. І тоді з нами відбудеться перевтілення. Інакше кажучи, чудовисько, що причаїлося всередині нас, здатне перемогти. Адже людська юрба, цілі нації періодично втрачають людську подобу: війни, повстання, погроми, різанина, колективні злочини, диктатури, репресії...»*[28] Ми бачимо як абсолютно магічне перетворення людини в комаху подається буденно та звично, ніби це відбувається з усіма. Проте, якщо дивитись на перевтілення як на духовне вигорання та душевні муки, то, можливо, саме завдяки цьому метафоричному моменту Ф. Кафка зображував кризу звичайної людини, яка живе буденним життям. Саме тому

модерністи поєднують такі полярні світи та за допомогою фантастичних елементів передають переживання своїх героїв.

Грегор Замза став прикладом людини XX ст., яка потерпає в нерозумінні, відчуженості, самотності та приреченості. Б. Брехт відгукувався про новелу «Перевтілення» так: *«.. з великою фантазією описав майбутні концтабори, майбутнє безправ'я, глухе, кероване, незбагненими силами, життя самотників...»*[28] Модерністи творять свій окремий світ з власними правилами, яким підкоряються герої їхніх творів. Завдяки відокремленій реальності модерністи піднімають важливі болючі питання та проблеми тогочасного суспільства. Для них світ абсурдний, жорстокий, безглуздий і людина в ньому відкинута, загублена, існує в своїх переживаннях та тривозі. Представники цієї доби ділились на дві групи – ті, хто створював свої твори на основі попереднього міфопоетичного або літературного досвіду і ті, хто створював свій світ на основі свого бачення, вподобань та авторського чуття. Ф. Кафка відноситься до другої групи таких письменників-модерністів. Тому, сюжет «Перевтілення» такий самобутній та неординарний: *«Принаймні, слід запам'ятати, що у творах абсурду прихована взаємодія поєднує логічне і повсякденне. Ось чому герой «Перетворення» Замза за професією комівояжер, а єдине, що пригнічує його у незвичайному перетворенні на комаху, — те, що господар буде незадоволений його відсутністю. У Замзи виростають лапи та вусики, хребет згинається у дугу. Не можна сказати, що це його зовсім не дивує, інакше перетворення не справило б жодного враження на читача, але краще сказати, що зміни, що відбулися із Замзою, доставляють йому лише легке занепокоєння. Все мистецтво Ф. Кафки у цьому нюансі.»*(Наш переклад - Т.Г.) [29]

Для модерністів стає важливою естетична проблематика, вони не можуть примиритися з недосконалою дійсністю, вважають мистецтво своєрідною зброєю проти бездуховного світу. Ці риси вони запозичили від романтизму. Одним із основоположників модернізму в прозі вважається

Франц Кафка. Він має особливості свого стилю, що не дасть його сплутати ні з ким іншим. Його творам притаманна суха, стримана мова, що описує надзвичайні, фантастичні події. Він створює цю напругу, що ще більше занурює читача в душу героя, де панує абсолютна безпорадність та відчуженість. Ф. Кафка пише так, що тільки людина, яка пережила цей стан, може писати про це. Беручи до уваги його особисте життя, історію з батьком, починаєш розуміти, чому його твори просякнуті такими відчаєм та абсурдністю. Яна Сальник у своїй статті «Абсурдний світ роману «Процес» Ф. Кафки» пише про Ф. Кафку: *«Неабиякий інтерес до творчості митця зумовлений кількома причинами: він одним із перших у світовій літературі зобразив емоційний спектр катастрофічності людського буття; його твори розкривають актуальні проблеми сучасності, зокрема хворобливість сучасного світу, у якому смерть – повсякденне явище, а прогрес супроводжується екологічними катастрофами; третьою причиною є своєрідний творчий метод письменника.»* [26]

1.2. Особливості стилю та побудови світу в творах Ф. Кафки

Ф. Кафці вдалося створити той власний світ, який вибудовували модерністи в своїх творах, саме ти він привертає увагу читачів, літературних критиків та інших письменників, що наслідують його творчість. Яна Сальник пише про те, що його світ сповнений ірраціональністю та абсурдністю, болем і нудьгою, самотністю та відкинутістю, непереможністю зла над добром. [26] Найвиразнішим зразок модерністського твору за словами Я. Сальник є роман «Процес». [26] У цьому творі автор подає світ через власну призму болю, страждань та переживань. Він, як і всі представники модернізму, «читає» світ по-своєму, руйнуючи об'єктивне сприйняття світу. Через абсурдність та прийом відчуження, автор звертає увагу читача на переживання героя, концентруючись на його внутрішньому світі.

Ф. Кафка нещадний у своїх творах, проте правдивий, він передає тогочасну дійсність у найжорстокіших барвах. Наприклад, у творі «Процес» головний герой вже рік регулярно перебуває на судових засіданнях за провину, яка невідома навіть суддям: *«Усе судочинство є таємницею не тільки для громадськості, а й для самого обвинуваченого, зрозуміло, тільки в тих межах, в яких це можливо, але можливості тут необмежені»* [34] Йозеф К. увесь час намагається розібратись в тому, чим же він міг завинити перед законом. Яна Сальник у своїй статті пише про те, що Ф. Кафка міг в образі головного героя зашифрувати себе. Не просто так у нього прізвище К. Таким чином він хотів передати і показати свою самотність та відкинутість. Найдивнішим у творі є те, що до винного не застосовують обмеження свободи і не кажуть причину затримання. Навіть суд розташований у дуже дивному та не притаманному йому місці – горище будинку. Так пише про світ Ф. Кафки Яна Сальник: *«Альтернативна реальність, яку створив митець у творі, нагадує сон душевнохворої, страждаючої біполярним розладом особистості, яка має комплекс власної незначущості, непотрібності й непридатності. Автор руйнує дійсність зсередини, доводячи звичайні життєві ситуації до абсурдно-гротескної форми, до стану, у якому реальність ніби сама по собі розчиняється.»*[26] Не зважаючи на те, що головний герой арештований, він продовжує жити далі та виконувати свої буденні обов'язки ніби нічого не сталося. Ось саме так у Франца Кафки поєднується щось абсолютно дивне та абсурдне із звичним життям. Так само він подає і перевтілення Грегора Замзи, ніби це абсолютно буденна хвороба, якою людина може захворіти. Так само як і герой «Перевтілення», Йозеф К. зневірюється в цьому житті, вважає, що його ніхто не розуміє та не сприймає, тому він стає глибоко самотнім та відкинутим.

У «Процесі» автор не робить детальних описів, характеристика героїв у нього здійснюється за допомогою міміки та жестів. Тому літературознавці вважають, що Ф. Кафка створив новий тип людини – людина-роль і вона

позбавлена всіх рис, як зазначає Є. Волощук у своїй статті. [4] У «Процесі» ми знову бачимо «маленьку людину», яка не має власного вибору та свободи, вона залежить від фатуму, який усім керує. Вона живе в абсурдному світі, повному хаосу та несправедливості і намагається всіма можливими способами вибратись з нього, проте їй не вдається.

Розділ 2. Риси поетики Ф. Кафки

Ф. Кафка є новатором свого часу, тому що створив свій стиль та суттєво відрізнився цим від своїх сучасників. Його твори не сплутаєш з ніякими іншими, у них одразу видно особливості його творчості. Завдяки символізму та метафоричним образам, які висвітлювали проблеми його героя. Кафка піднімає важливі життєві питання, зображає проблеми тогочасної людини, яка відчуває себе покинутою, безсилою перед фатумом, вона є «маленькою людиною». Як писав про це М. Євин у своєму дослідженні: *«Ф. Кафка у новелі «Перевтілення» наголошує на тому, що людина, опинившись у безвихідному становищі, нікому не потрібна, її цураються, від неї відвертаються найближчі – батько, мати, сестра»* [6]. Як зазначає М. Євин, ніхто не зміг так чітко та в своєрідний спосіб зобразити людину в такому жахливому становищі, описавши її потворною комахою. Також дуже цікавим є мотив пробудження, як підмічає І. Помазан, тому що він свідчить про перехід людини з одного світу в інший. Такий прийом є рисою сюрреалізму, де людина надає великого значення сновидінням, тобто вивільняє свій розум від рацію, а замість нього посідає місце інтуїтивне сприйняття світу. Тому що, наші сни – це те, що породжують глибини нашої підсвідомості. Недаремно кажуть, що сновидіння – це те, чого ми прагнемо, але, що ховаємо десь дуже далеко в середині. Узяти хоча б для порівняння твори «Перевтілення» та «Процес», де головні герої після пробудження потрапляють у нову реальність. Риси сюрреалізму в його творчості переплітаються з екзистенціалістськими

мотивами, експресіонізмом та натуралізмом. Він дуже вдало поєднує всі ці течії у своїй творчості, що ніби доповнюють одне одного та роблять картину (у значенні – твір) довершеною.

Ф. Кафка подібно художника – малює картину, додаючи різні відтінки та форми, які роблять її такою оригінальною та яскравою. Він описував усе, що переживав у своїй душі, нічого не приховуючи від читачів. Кафка оголював свою душу, хоча, з іншого боку, боявся це робити. Його не можна сприймати однозначно, тому що в своїх творах він ніби залишає загадку, яку треба відгадати, проте поступово заглиблюючись у твір, тому що він має значну кількість різних символів. Ми бачимо тут абсурдність, поєднання реального з магічним, повсякденного з незвичайним, герої його творів – переважно «маленькі люди», що залежать від фатуму та позбавленні Божої милості, як стверджує М. Брод [1]. Також, у його творах людина вивільняється від рацію та піддається впливу підсвідомого. Вона весь час у якомусь відчаї, тузі, безвихідності, трагізмі.

Кафка був ніби дослідником людської душі, добирався до найпотемніших куточків та детально їх описував. Його твори – це відображення його біографії. Наприклад, складні взаємини з батьком та ненависну роботу на державній посаді, він зобразив у своїй новелі «Перевтілення», де чітко простежуються автобіографічні мотиви. У своєму «Щоденнику» та «Листах до батька» він розкривав свою душу ще більше та виразніше. Він фантастичний письменник уже навіть в тому, що зумів зі свого трагічного життя винести користь та навчився жити з тугою, переживаннями і смутком, що були його друзями протягом усього життя. Дуже цікавою особливістю творчості Ф. Кафки є імовірність або ж припущення, тому що сам автор ніколи нічого не тлумачить та не пояснює безпосередньо. Він залишає читачеві можливість зробити свої висновки. Його твори подібні до хамелеона – кожен по-своєму тлумачить та аналізує і вибирає найбільш зручний для себе варіант. Кафка трактував життя і події в ньому багатозначними, а це означало велику кількість інтерпретацій та

варіантів. Цікавий факт, що, будучи в Празі, він відвідував лекції видатного фізика – Альберта Ейнштейна, що презентував своє теорію відносності. Тобто, у житті насправді все дуже відносно – саме така думка простежується в творчості Ф. Кафки. Як я вже раніше зазначала, риси символізму присутні в його творах. Наприклад, цікавим елементом його творчості є яблуко, що є біблійним символом вигнання та страждань. У «Перевтіленні» батько жбурляє його в Грегора Замзу, ніби виганяючи його з родини, а в «Процесі» - це ніби пізнання чогось іншого, що до цього було закритим для досягнення. Так як в Біблії, коли Єва дала скуштувати Адамові заборонений плід з дерева, після якого вони були вигнаними з Раю.

Також, цікавою особливістю творів Ф. Кафки є те, що він ніколи їх не закінчує, бо вважає, що кінцем не тільки життя, а й твору може бути лише смерть. Тобто, його твори, ніби міф про Сізіфа, що, як може здатися, робить безглузду роботу, бо ніяк не викотить той камінь на гору. У цієї історії теж немає кінця, як і в самих творах Ф. Кафки. Тому що кінець для Сізіфа – це смерть, тобто викочений камінь, бо тоді його життя втрачає цілковитий сенс. Г. Гессе стверджував, що у творах Кафки поєднується відчай з надією на Бога і він сумнівається не в ньому, а в собі, у людях, які не відомо чи були здатні прийти до Бога та досягнути щось вище. Він працює на контрастах, порушуючи такі теми як світло і темрява, людина та Закон, вини та виправдання [22].

2.1. Експресіоністичні джерела

Експресіонізм (сл. походить від франц. «*expression*» - виразність) – це напрям авангардизму в літературі та мистецтві, що формувалася у Німеччині на поч. ХХ ст. Основним принципом цієї течії, як зазначає СУМ:

«представники якої суб'єктивний світ художника вважають єдиною реальністю, а вираження його – головною метою мистецтва» [25]. Тобто, світ сприймається через призму індивіда, який має свої емоції та переживання, який відчуває кризу сучасного світу і переживає його несприйняття. Ця людина гостро відчуває своє знеособлення в цьому дегуманізованому світі, відхід від духовних цінностей. Дуже чітко експресіонізм відображає картина Едварда Мунка «Крик» (1893), де людина завмерла від усвідомлення всієї жорстокості, бездуховності та абсурдності світу. Уся картина в дуже насичених тонах, дивлячись на неї від цих фарб ти відчуваєш тяжкість та перенасичення. Ми бачимо, що позад цієї людини є ще двоє, які йдуть в протилежну сторону. Складається враження, що нікому немає діла до страждань і переживань цієї особи, усі йдуть по своїх справ, бо усім байдуже і ніхто не зважає на страждання іншого, тому що світ поглинутий бездуховністю. Можна виділити такі основні риси експресіонізму:

- особлива увага до внутрішнього світу особистості;
- велика роль надається авторському сприйняттю світу, його думці надається велике значення;
- підсилена тривожність і нервові збудження;
- представники заперечували такі напрями, як позитивізм та раціоналізм;
- часто поєднувались непокдані речі, наприклад такі, як глибокий ліризм та всеохоплюючий пафос; [42]

Представниками експресіонізму є Франц Кафка, Густав Майринка, Лео Перуц, Альфред Кубін, Пауль Адлер, Райнер Марія Рільке, Ернст Барлах, Готфрід Бенн, Йоганнес Бехер, Макс Брод та інші. Ф. Кафка – яскравий представник експресіонізму, він сприймає світ як ворожу дійсність, досягнути щастя неможливо. Кафка не бачить чогось позитивного в цьому світі, лише біль та страждання, які відчуває людина протягом цілого свого життя. Він порушує серйозні проблеми тогочасної людини: відчуженість та самотність, втрата моральних цінностей та духовних ідеалів, людина з духовного індивіда стає твариною, як це власне і було в творі «Перевтілення», коли герой одного ранку прокидається комахою. Власна неспроможність, безпомічність, відкинутість суспільством, несприйняття – усе це стало головною проблематикою творів австрійського письменника. Новела, згадана вище, є важливим твором доби модернізму, тому що зображає особистість, яка опиняється в абсурдній та жорстокій реальності. Вона показує, що може з людиною зробити сіра буденність та праця, яку ненавидиш, ще й серед тих, хто тобі не до душі. Грегор Замза ненавидів ранні підйоми на роботу і дорогу, яку йому потрібно було долати щодня: *«Від цього раннього встання, – подумав він, – можна зовсім збожеволіти. Людина має висипатися»* [31]

У цьому творі зображається перевтілення не лише самого Грегора Замзи, а й його рідних. Ми бачимо як протягом усього твору їхнє ставлення до Грегора змінюється. Коли він був їм корисний, міг заробляти для них гроші – вони його «любили», а як тільки став неспроможним, то родина одразу відкинула його і Замза став непотрібним. Він відчував цю відчуженість та ізолюваність не лише від чужих людей, тобто суспільства, але й від своїх рідних, які мали бути для нього підтримкою та опорою в найтяжчі хвилини життя. Грегор жив не так якби йому хотілось, його метою було догодити іншим, а не собі, здійснити бажання своїх рідних та в жодному разі їх не розчарувати. Він виконував неависну роботу, яка йому лише докучала та марнувала його час і життя: *«Ах, господи, – подумав він, –*

який важкий фах обрав я собі! День у дорозі. Службові турботи багато важчі, ніж на місці в торговельному закладі, а ще до того на мені тяжать ці муки подорожей, клопоти з пересіданнями, нерегулярна погана їжа, завжди змінне, завжди мінливе товариство, яке ніколи не переходить у сердечні стосунки. Хай його чорти беруть усе це!» [31] Таке існування не робить людину щасливою, не розвиває її духовно, а лише знищує і перетворює її на робота, який машинально виконує свою роботу. Тому що, людина, яка працює із задоволенням не буде відчувати того, що вона виконує якусь роботу, що її обтяжує. Хоча, у ситуації з Грегором, він не позбавлений духовності, йому вдалося її зберегти в собі: *«Чи був він твариною, якщо музика так хвилювала його?»* Він прагне спілкування з родиною, хоче підтримки та розуміння. Рідні Грегора на відміну від нього втрачають духовність і стають жорстокими до нього. Вони вже не бачать в ньому сина і брата, а лише тварину, яка заважає їм тепер жити: *«Любі тату й мамо, - почала сестра і стукнула рукою по столі, – далі так діла не буде. Якщо, може, ви цього не розумієте, то я розумію. Я не хочу називати цю потвору братом, а кажу лиш одне: треба якось здихатись її. Ми робили все, що могли: піклувались про неї, терпіли її. Думаю, що ніхто нам нічого не може закинути»* [31]. Коли Грегор помер, вони ніби видихнули з полегшенням, бо він більше не буде обтяжувати їхнє і так нікчемне життя: *«Мені здається, що мертвий, – відповіла робітниця і на доказ своїх слів ще далі посунула Грегорове тіло мітлою. Пані Замза підвела руку, ніби хотіла стримати мітлу, проте не зробила цього. Ну слава тобі Господи! – сказав пан Замза і перехрестився. Всі три жінки й собі почали хреститися»* [31].

Метаморфоза знищила Грегора Замзу, а з його родини зняла маску, показала їх з огидної та егоїстичної сторони. У кінці твору членів родини почали називати «пан», «пані», «дочка», що показує розпад сім'ї та занепад їхніх родинних стосунків. Складається враження, що Грегор ніби відповідав за ту духовну складову, якої їм в родині так бракувало.

Новелу Ф. Кафки «Перевтілення» можна порівняти з твором «Я (Романтика)» М. Хвильового, де знову ж таки зображається ця бездуховна сіра маса, звіряче нутро людей, які так фанатично вірили в ідею, що досягали її будь-якими способами. У цій новелі М. Хвильовий показує особистість, що повністю втратила себе серед сірої маси. Головний герой «Я» вбиває свою матір, щоб показати і засвідчити свою відданість революції. Цей твір відображає абсолютно невідповідність між ідеалами та способами досягнення їх. Він був романтиком, який ідеалізував усе навколо і вважав, що так має бути, що це правильно вбивати ні в чому невинних людей. М. Хвильовий порівнює те суспільство в своєму творі з «вовчою зграєю», жижаками, «псами революції», що були фанатично віддані ідеї і не розуміли, що чинять зло та порушують моральні норми [20]. Порівняно з «Перевтіленням» у новелі М. Хвильового відбувається роздвоєння особистості, головний герой втрачає себе та свою духовність, губить в собі те людське, що не дозволило б йому вбити власну матір. Австрійський та український письменники, не дивлячись на різні країни та культуру, писали про одні й ті ж самі проблеми, що отруювали їхні суспільства. Вони використовують образ тварини, щоб чітко передати духовний стан людини і, що з нею відбувається при метаморфозах. Вони зобразили відчуженого, покинутого індивіда, що самотній в своєму існуванні і страждає в такому суспільстві, що позбавлене моральних цінностей та ідеалів, люди перетворюються на тварин, деградують, втрачають людську подобу. Це найбільше болить і є важливими проблемами для Ф. Кафки та М. Хвильового.

2.2. Натуралістичні риси

Натуралізм (лат. «*natura*» - *природа*) – це напрям в літературі, що з'являється в останній третині 19 ст. Він починає виявляти будь-які найменші деталі в оточуючій дійсності та описувати їх з фотографічним відтворенням всього побаченого. Натуралісти прискіпливо описували будь-які деталі з ідеальною точністю. Цей термін належить Е. Золя, у передмові до свого роману «Тереза Ракен» зазначає, що він є натуралістом [43]. Також Е. Золя започаткував школу письменників-натуралістів, авторів, які об'єднались навколо нього, називали членами «медіанської групи». Представниками цієї течії є Гі де Мопассан, Поль Алексіс, Анрі Сear, Гюстав Флобер, брати Жюль та Едмон Гонкури і Альфонс Доде. Проте школа розпадається наприкінці 80-х років через естетичні суперечки. Після розпаду напрям не припиняє існувати, але не має чітких принципів.

Е. Золя хотів додати до літератури певні принципи досліджень, які застосовувались в науці. Він був як такий собі літературний дослідник, який відкриває у своєму романі світ для читача, повний різних цікавостей та деталей, на які слід звернути увагу. Золя вважав, що письменник подібно до науковця – проводить дослідження над людьми. Грунтом цього напрямку стає філософія позитивізму. Г. Флобер стверджував те, що автор має дати людині обирати, яку він точку зору підтримує та робити самому висновки. Він стверджував про те, що автор не має давати свої оцінки, лише приховано або завуальовано виражати своє ставлення. Він ніби Бог, що приступний всюди, але ніхто не може Його побачити. Письменник не може описувати якісь вподобання та відкрито виражати свої симпатії. Неупередженість та об'єктивність – ось основа натуралізму, що все ближче подібна до наукового сприйняття. Письменник має все ретельно дослідити та зібрати всі необхідні факти, завдяки цьому всьому роман напишеться сам по собі. Натураліст не може, як і лікар, ні чим нехтувати, для нього немає заборонених тем. Він не

може зображати та описувати лише хороше та красиве, тому представники натуралізму писали про все і в дуже яскравих деталях.

Якщо в екзистенціалізмі основна увага приділялась внутрішньому стану та переживанням індивіда, то тут він брався до уваги як біологічний об'єкт досліджень. Натуралісти досліджують фізіологічні та біологічні процеси в людській поведінці. Тому що, вони переконані, що на поведінку людини великий вплив чинить фізіологія, спадковість та біологічні закони. Вони описують сухі факти художньою мовою, відтворюючи реальне життя танавколишню дійсність. Він як фотограф, що фіксує різні моменти з життя. Натуралісти детально описували навколишню дійсність, тобто все, що оточувало тогочасну людину і робили вони це дуже детально. Як зазначає А. Камю у своїй статті «Надія і абсурд у творчості Ф. Кафки», що чим незвичайніші пригоди героя, тим природнішою є розповідь [30]. Тому, натуралізм Франца Кафки є саме таким. А. Камю стверджує, що особливість творчості Кафки полягає у двозначності: *«Він весь час балансує між природним і надзвичайним, особистим і універсальним, трагічним і повсякденним, абсурдом і логікою. Ці коливання проходять крізь усі його твори і надають їм звучання і значимість»* [30]. На початку твору «Перевтілення» Ф. Кафка детально описує процес усвідомлення Грегора комахою. Читаючи ці рядки, ти починаєш візуалізувати собі цю сцену та його образ: *«Він лежав на твердій, схожій на панцир спині і, коли трохи підводив голову, бачив свій дугастий, рудий, поділений на кільця живіт, на якому ще ледь трималася ковдра, готова щомиті сповзти. Два рядки лапок, таких мізерних супроти звичайних ніг, безпорадно метлялися йому перед очима»* [31]. Кафка описує навіть картину, яка знаходилась в кімнаті героя, він міг би навіть не звертати на неї особливу увагу, проте він вчинив по-іншому, присвятивши опису картини 3 речення замість одного короткого: *«Над столом, на якому розкладено загорнуті кожен окремо вірці сукна — Замза був комівоаяжер, — висів малюнок, що його він недавно вирізав з ілюстрованого журналу й заправив у гарну позолочену*

рамку. *На малюнку зображено даму в хутряному капелюшку й хутряному боа. Дама сиділа рівно й виставляла глядачеві важку хутряну муфту, в якій її руки тонули по самі лікті.*» [31]. Увесь твір супроводжують детальні описи всього, що відбувається.

За подіями твір, насправді, є достатньо статичним, тому що всю оповідь можна було вкласти в меншу кількість сторінок, але завдяки детальним описам, він є більший. Ось так, наприклад, автор описує історію з жбурлянням яблука в Грегора: *«Невеликі червоні яблука, ніби наелектризовані, розкочувались по підлозі, натикаючись одне на одне Та ось одне легенько кинуте яблуко влучило в Грегора, але скотилося, не завдавши йому шкоди. Зразу ж за ним полетіло друге і просто-таки вгрузло йому в спину. Грегор хотів лізти далі, ніби сподівався, що, коли він зрушить з місця, минеться страшний біль, та дарма: тіло його було наче пришилене до підлоги, і він зомлів.*» [31] У новелі дуже мало діалогів, але є детальні описи, завдяки яким можна та уявити цілу картину того, що відбувається.

2.3. Екзистенціалістські витоки

Екзистенціалізм – це філософський напрям у мистецтві та літературі, що сформувався в 20 ст., до основоположників цього напрямку зараховують Ж.-П. Сартра, Ф. Ніцше, А. Камю, М. Гайдеггера. Головною ідеєю цього напрямку є усвідомлення людини як окремої особистості зі своїми переживаннями та місцем у світі, проте він до них ворожий і абсурдний. Основною цінністю для екзистенціалізму є свобода, яка дає людині обирати свій шлях та нести наслідки. «Сутність передує існуванню» - головне гасло екзистенціалізму.

У творчості Ф. Кафка дуже чітко можна виявити риси екзистенціалізму, зокрема у творі «Перевтілення». Твір досить жорстокий, пригнічений та просякнутий тотальною несправедливістю по відношенню до героя. У цій новелі ми знаходимось ніби в душі самого Грегора і переживаємо разом з ним усі ці страждання. Він у повній самотності та відкинутості, не зважаючи на те, що біля нього були його рідні, проте саме вони і відкидали Грегора в найтяжчу для нього мить, тоді як мали б підтримати. Він залишився сам на сам із своєю проблемою. Також, у Ф. Кафки можна побачити поєднання фантастичного та реального:

«Принаймні, слід запам'ятати, що у творах абсурду прихована взаємодія поєднує логічне і повсякденне. Ось чому герой «Перетворення» Замза за професією комівояжер, а єдине, що пригнічує його у незвичайному перетворенні на комаху, — те, що господар буде незадоволений його відсутністю. У Замзи виростають лапи та вусики, хребет згинається у дугу. Не можна сказати, що це його зовсім не дивує, інакше перетворення не справило б жодного враження на читача, але краще сказати, що зміни, що відбулися із Замзою, доставляють йому лише легке занепокоєння. Все мистецтво Ф. Кафки у цьому нюансі.» (Наш переклад - Т.Г.) [29]. Слід також зауважити, що весь твір здавався повним абсурдом, тому що де в реальному житті людина стає комахою?

Автор застосував гротеск, ідеально з'єднавши реальний та ірреальний світ, розповідаючи про щось незвичайне, як про абсолютно буденну річ. Часто у творах екзистенціалістів ти не розумієш, що взагалі відбувається і як таке можливо, тому «Перевтілення» не став виключенням.

Ф. Кафка дуже вдало зміщує акценти, через призму фантастичного робить наголос на жахливому стані героя. Перетворення тут постає ніби дуже яскрава метафора, яка вдало описує внутрішній стан героя. Тому ми більше переймаємось психологічним станом Грегора Замзи, ніж тим, що він став комахою. У цій новелі закладений глибокий зміст відносин сина та батька. У самого Кафки теж були непрості стосунки з його татом. Тут порушена серйозна етична проблема насильства. Грегор ненавидів свою роботу, але мав ходити на неї, тому що був годувальником усієї родини. Одного дня він стає комахою і це можна розшифрувати як протест проти того життя, яким він жив. До того ж він втратив себе як особистість, він не знав хто він, обов'язок перед батьками та сестрою забрав у нього можливість віднайти себе справжнього. Герой проходить різні етапи: ізоляція, відчуження, страждання та смерть.

Макс Брод був рецензентом Ф. Кафка, тому кожен твір починався та закінчувався його словом. Він характеризував творчість Кафки саме з боку релігійного екзистенціалізму. Тому, наприклад, твір «Перевтілення» можна розглядати як проблему стосунків Бога та людини. Через свою гріховну натуру людина відкинута Всевишнім і стає повністю самотньою на цій землі, зустрічає різні труднощі та проблеми на своєму шляху. Також, у Ф. Кафки присутня проблема фатуму – усе залежить від нього, людина сама нічого не може обирати та вирішувати. Насправді, кожен тут інтерпретує це по-своєму, хто у що вірить. Для когось тут усе залежить від долі, для інших – від Бога або ж Всесвіту. З точки зору релігії Грегор був ідеальним християнином – чесно працював, допомагав рідним, ставив потреби інших вище за свої. Проте він знехтував своїми талантами, подарованими Богом, бо не реалізував їх, а як написано в Біблії, що Він забере те, що дав, якщо

людина не буде користуватись цим. Ф. Кафку можна трактувати з різних боків, тому тут ми можемо побачити як атеїстичний, так і релігійний екзистенціалізм.

У творах екзистенціалістів дуже чітко простежується проблема самотності та відкинутості в абсурдному світі. Представники цієї течії завжди висвітлювали покинуту соціумом людину, від якої всі відвернулися. Грегор Замза був знехтуваний своїми рідними людьми, які, здавалося б, мають любити його найбільше та підтримувати як ніхто інший. Проте у творі ми бачимо його тотальну самотність. Правдиве ставлення рідних до Грегора відкрилося лише тоді, коли він потрапив у біду. На початку мати з сестрою доглядали за ним, але потім усе ж він залишився один на один зі своїм болем. Сестра в кінці взагалі відмовилась називати його своїм братом: **«Я не хочу називати цю потвору братом і кажу лиш одне: треба якось здихатись її... Ми мусимо звільнитися від цієї потвори, – мовила сестра. Ми робили все, що могли: піклувалися про неї, терпіли її. Думаю, що ніхто нам нічого не може закинути» [31]**. Відчуженість – це той світ, та реальність, куди потрапляють герої екзистенціалістського світу.

Перетворення Грегора тут було використано як модерністський прийом, щоб якнайвлучніше показати весь його біль та самотність у найвиразнішій формі. Ось ця його оболонка сприяла тому, що всі його боялися, це дуже схоже на ще один момент із творів екзистенціалізму – К. Абе «Чуже обличчя», де герой втратив своє обличчя через хімічний дослід. Він мав понівечене обличчя, що лякало людей, його всі боялися та відчували до нього огиду. Так само і тут, людина втратила свою подобу, а значить і можливість на нормальне життя в соціумі, бо суспільство таких не сприймає. Тільки у творі Кобо Абе людина ще може якось боротись за своє життя, то у новелі Франца Кафки вона вже нічого зробити не може, саме в цьому і полягає весь абсурд ситуації. Грегор Замза невірник у своєму житті, тому що страхи забрали в нього можливість жити так як він хоче. Він жив забаганками та бажаннями інших, пожертвувавши себе цілком і

повністю рідним: *"О Боже, — подумав він, — який важкий фах я собі вибрав! День у день дорога. І так доводиться хвилюватись набагато більше, ніж на тій самій роботі дома, а тут ще ця жахлива їзда, морока з пересадками, нерегулярна, погана їжа, щораз нові, чужі, байдужі люди. А хай йому чорт!" [31].* Грегор втратив себе і помер у собі остаточно. Цікаво, також, і те, що він став саме комахою, а не якимось іншим звіром. Тому це не дарма, ця істота виражає його, він так само малий, безголосий, кожен може його розчавити, наступивши і не залишити від нього нічого. Смерть Грегора скоріше була духовна, втративши себе остаточно, він помер. Життя і суспільство його розчавило, залишивши від нього лише спогади і речі в його кімнаті.

Людина в екзистенціальному світі має вогник надії, проте чи горить він постійно або ж в якийсь момент усе просто перегорає і втрачає сенс? Вона живе серед абсурду і хаосу як та біла ворона, що не знає куди себе приткнути. Якщо брати релігію, то християни вірять, що після смерті існує інше – краще життя. Тому вони протистоять цьому світу і воюють з його спокусами, що б у кінці мати вічне життя в раю. Більшості людям, які цього не підтримують, не зрозуміти цих речей, тому ті залишаються для других незрозумілими диваками, які борються за те, що можуть не отримати. Так і людина екзистенціалізму має свої установки та цінності, які відвойовує і залишається осторонь суспільства, яка це не сприймає. Екзистенціалісти у своїх творах так усе гіперболізують та метафоризують для того, щоб у цій абсурдній реальності висвітлити бездуховне та жорстоке суспільство, в якого немає ані принципів, ані цінностей і їм це болить. Для них людина є найвищою цінністю, а суспільство нехтує цим усім і особливо не сприймає людей, як хочуть жити по-іншому, не так як усі, вони мають свої принципи, яких дотримуються. Насправді, Грегор мав свої цінності та правила, не зважаючи на те, що нехтував собою та своїми бажаннями. Для нього допомагати рідним – було цінно та важливо. Можливо саме в альтруїзмі він вбачав цінність свого життя. Він жив у надії на те, що зможе дати своїм

рідним безтурботне та щасливе життя. А якщо саме це давало йому сил кожного ранку підійматись з ліжка та йти на роботу? Це відчуття давало йому сенс та розуміння того, для чого він живе. Проте поряд із надією у творах екзистенціалістів завжди приходить зневіра, коли вогонь надії цілковито затихає і в той момент життя втрачає якийсь сенс, бо все за, що ти боровся, виявляється безглуздом і нікому не потрібним. Грегор Замза був щирим, добрим та відданим людям, але після того, як він потребував допомоги і підтримки в найтяжчий для себе момент та залишився знехтуваним, уся його віра в людей, зокрема в його рідних була цілковито знищена. Він осягнув весь екзистенціалістський біль, бо тільки людина з тонкою душевною організацією може збагнути це.

Смерть – це частина нашого життя, тому вона звичайно ж є невід’ємним етапом і в екзистенціалізмі. Якщо судити про смерть Грегора з боку релігійної точки зору, то за свій альтруїзм та жертву для ближніх, він буде винагороджений і потрапить в кращий світ, кращий ніж був. Та і, якщо судити з боку атеїстичного екзистенціалізму, то він звільнився від абсурдного та обтяжливого життя, яке приносило йому біль страждання та ранні підйоми на ненависну роботу. Насправді, екзистенціалізм дещо подібний до християнського вчення, тому що так само вчить легко та спокійно приймати смерть, ніби це нова можливість та реальність. Смертне лише тільки тіло, душа ж вічна. Тому Грегор і не боявся смерті, для філософії екзистенціалізм притаманне таке ставлення. Це кінцева точка життєвого циклу, тому все, що на цій землі, екзистенціалісти і називають абсурдним, бо так воно і є. Якщо це просто етап перед чимось кращим, то треба його гідно пройти, бо життя річ складна і не так просто збагнути всі ці тонкощі: **«Хто зрозумів усю повноту життя, той не знає страху перед смертю. Страх смерті це лише результат нездійсненого життя. Це вираження зради життя» [41]**. Отже, точно можна сказати, що в Грегора Замзи присутня надія та віра, яка веде його по життю, бо підтримки в нього немає. Якщо судити з боку релігійного екзистенціалізму, то він мав сильну

віру, можливо навіть в Бога, яка допомагала нести життєвий хрест. А, якщо дивитись на це все з точки зору атеїстичного екзистенціалізму, то, як писав Ж.-П.Сартр, він залишився сам на сам зі своїми проблемами та переживаннями і смерть - це його звільнення від абсурдного життя.

Чи відчуває страх екзистенціалістський герой? Якщо так, то чому? Ж.-П. Сартр каже, що людина відчуває його тоді, коли є нереалізованою. У праці «Екзистенціалізм – це гуманізм», він стверджує про те, що тільки від самої людини все залежить – від її реалізації та наполегливості, вона сама коваль свого щастя. Також, можливо, герой екзистенціалізму має страх, що хтось посягне на його свободу. Тому що, навіть Бог нам дав цілковиту свободу дій та вибору. Проте для Грегора Замзи був страх не виправдати сподівання свого керівника та рідних, які весь час від нього щось вимагали та очікували. Він проживав усі стадії екзистенціалізму – страх, відчай, відчуженість, самотність, страждання та усвідомлення абсурдної реальності, в якій він перебуває та смерть, що символізує звільнення від цього життя. Приймаючи смерть, герой досягає повної свободи та полегшення. Хоча ця смерть була жахливою, так як він помирав у повній самотності, відкинутості та розчаруванні. Через постійне ворогування з батьком герой був виснажений як фізично, так і морально. Він був поранений як душевно, так і тілесно. У кінці-кінців від знесилення та душевних мук Грегор втрачає апетит. Для рідних його смерть була полегшенням. Ми всі відчайдушно шукаємо своє покликання, справу, яка буде надавати нашому життю сенсу і бажання жити. От як у міфі про Сізіфа, який виконував цілковиту беглуздо та непотріну нікому роботу, але саме це заняття давало йому те відчуття важливості, що він робить щось потрібне та корисне. Завдяки цій діяльності він відчував свою значущість та потрібність, це була ніби ілюзія, в якій він жив та в яку віру, проте, яка робили його щасливим. У ці моменти праці Сізіф відчував, що є власником свого життя, що може ним керувати і бути вищим за долю, навіть нею керувати.

Отже, екзистенціалізм – це філософія про існування, буття, яка підштовхує людину до дій. Ж.-П. Сартр стверджував те, що людина сама є ковалем свого щастя, тільки вона вирішує як усе буде в її житті. Ця філософія містить два напрями – релігійний та атеїстичний. Перший каже про те, що Бог дав людині вільну волю, таланти і покликання. Далі все залежить лише від неї самої і як вона цим усім скористається. Другий напрям каже про те, що все залежить лише від самої людини та її дій, вона сама несе відповідальність за своє життя. Ці два напрями об'єднує свобода, яка і там, і там присутня та є фундаментом для екзистенціалізму. Тому твори Ф. Кафки і загалом вся його творчість наповнена екзистенціалістськими мотивами. Його особистий життєвий досвід і трагедія тонкою ниткою проходять через усю його творчість. Через символізм та численні метафори він говорить про те, що йому так болить в душі. У його творах ми бачимо цілковито фантастичні ситуації, які не можливі в реальному житті, проте саме завдяки таким прийомам Кафка висвітлює всі ці проблеми, які бачить катастрофічними в суспільстві. Він створює дещо експериментальну кризову ситуацію, в яку потрапляє герой та в своєрідний «кафкіанський» спосіб намагається привернути увагу читачів до цих проблем. Він ніби оголює свою душу перед читачами разом з тим має страх бути несприйнятим. Проте він чесний та відкритий зі своїми читачами і говорить усе відверто, як воно є насправді.

2.4. Сюрреалістичні витоки

Сюрреалізм (у перекл. з франц. *«surrealisme»*, тобто *«надреалізм»*) – це мистецька течія, що утворилась в ХХ ст. Він характерний апеляцією до підсвідомого, вивільнення від раціо. Утворився цей напрям у 1920-х роках після Першої світової війни у Франції. Виникає він серед дадаїстів, що через мистецтво передавали всю абсурдність сучасної реальності, повне розчарування в ідеалах та цінностях. Основоположником є француз Андре Бретон, він у 1924 році написав «Маніфест сюрреалізму». Дещо тут є запозиченням від ідей Зігмунда Фрейда про підсвідомі образи, що керують людиною саме вони, а не раціо. Вони звернулись до такого терміну як «сон наяву», іншим словами це можна назвати усвідомленим сном, коли людина може керувати тим, що їй сниться. Також, сюрреалістам було притаманне автоматичне письмо, тобто це автоматичне перенесення спонтанних ідей та думок на папір, тобто все те, що випливає із підсвідомості. У «Маніфесті сюрреалізму» був заклик до того, щоб звільнити «Я» від матеріалізму і логіки цього абсурдного світу. Сюрреалісти хотіли домогтися того, щоб людина не забувала, що вона жива людина, а не робот чи механізм без душі, почуттів та емоцій. Представниками сюрреалізму є Артюр Рембо, Антонен Арто та Андре Бретон, також деякі твори Ф. Кафки теж відносять до цієї течії.

Основними рисами сюрреалізму є відторгнення реальності, тогочасних суспільних норм, технічного прогресу. Засади цього напрямку розвивались під впливом теорії Зігмунда Фрейда, що пропагував звільнення від раціо та вивільнення своїх підсвідомих бажань. Сюрреаліст повинен надавати значення підсвідомим пориванням – сновидіння, галюцинації та інтуїцію. Основними прийомами сюрреалізму є фантастичні та містичні мотиви, зображення нереальних речей, потворне людське тіло. Ф. Кафку теж не оминув сюрреалізм, його твори славляться синкретизмом. Тому, його можна віднести і до сюрреалістів. Ерік Бентлі назвав Ф. Кафку батьком

сюрреалізму. [20]. Також, С. Пірошенко у своїй статті «Стильовий синкретизм художнього світу Ф. Кафки» згадує про те, що він є родоначальником 3 модерністських течій: екзистенціалізму, сюрреалізму та експресіонізму [20]. У своїх творах Ф. Кафка описує свій біль, страждання та переживання, яких зазнавав у житті. Як стверджує С. Пірошенко, що Ф. Кафка в своїй творчості передає свої сни та жахи, які йому докучали, що відомо з його щоденників [20]. Він досить щирий та чесний зі своїми читачами, бо оголює свою душу, хоч і боїться несхвалення. Його геніальність полягає в творчій відкритості перед світом. Свій життєвий біль він виражав у творах і тий, хто розуміє, яких зусиль коштує цим поділитись з іншими, той зрозуміє його. С. Пірошенко пише так: **«У своїх щоденниках письменник записав кілька кошмарних снів, зізнаючись, що це навіть важко назвати сновидіннями, це якась маячня сну-кошмару при повній свідомості і втомі від безсоння»** [20]. Тому Ф. Кафка пише у своєму щоденнику про те, що йому докучають кошмари через те, що він усвідомлює весь біль та абсурдність світу і підкреслює це в своїх творах: **“Гадаю, що безсоння в мене тільки через те, що я пишу. Бо хоч як мало й погано я пишу, проте від цих невеличких потрясінь все ж таки стаю дуже чутливим і відчуваю – надто надвечір... наближення отого великого, захоплюючого стану, у якому в мене прокидаються необмежені можливості, а потім не знаходжу спокою через суцільний гамір, який стоїть у мені і впоратися з яким я не маю часу”** [32].

Сюрреалісти намагалися занурити людину в інший світ, де немає місця розуму та раціональному мисленню, де панує лише підсвідоме. Тобто вони хотіли ніби піднятися над реальністю і дивитися на світ з гори, цим вони також дещо подібні до експресіоністів. Узяти хоча б «Перевтілення» Ф. Кафки, де герой змінюється в процесі сну і на ранок прокидається вже не людиною, а створінням – комахою. Сон – це дуже важливий прийом для сюрреалістів, тому що саме він відображає наші реальні бажання. Тому, можливо, головний герой – Грегор Замза і відчував себе в середині

маленькою комахою, яка немає влади над своїм життям. Так втілення таких кошмарів знаходило місце в його творчості, тому що він сам мав ці ж жахливі сні в реальному житті. Він писав у своєму щоденнику, що часами не розрізняв чи то реальний сон чи марення. Так відбувалось в нього через суцільну втому, яку письменник відчував. С. Пірошенко стверджує у своїй статті: *«У творах Ф. Кафки складно поєднуються гротеск, фантасмагоричність, сновидіння, натуралістичні описи буденного, реальність абсурду та відкидання правдоподібності в усьому, що відбувається у творі»* [20]. Ф. Кафка умів перетворити свій страх та відчуття абсурдності світу в свою таку письменницьку зброю, яка зробила його легендарним, а його творчість наповнила сенсами. Кафка не намагався вигнати свій страх, а навпаки ніби зрощував його в собі та плекав, бо це відчуття стало його музою, у певному сенсі, натхненням. У своєму «Щоденнику» він писав про себе так: *“Я також, хоч мабуть, і створю враження адвоката власного “страху”, в глибині душі, здається, щиро його виправдовую – я ж цілком з нього складаюся, і він, можливо, краще, що в мені є”* [32]. Він був досить тривожною особою, якщо дивитись на нього з точки зору, тому Ф. Кафка відчував світ ніби через призму свого внутрішнього неспокою. Його твори позбавлені будь-якого позитиву та можливості сподіватися на кращий кінець, усе в найкращих традиціях сюрреалізму та експресіонізму. У творах Кафки відчувається вплив фрейдівських вчень, де стверджувалось, що людина самотня в своєму житті та це абсолютно нормально. У його творчості часто велику роль грають сновидіння, трагічне сприйняття світу та постійне очікування біди чи катастрофи. С. Пірошенко підмітила, що Кафка сприймає мистецтво як код чи символ, що захований в тексті. Він не є символістом, проте такі елементи можна зустріти в його творчості. Символісти стверджували, що кожен письменник є особливим, обраним і, у певному роді, володіє таємницею, тому що відчуває існування чогось вищого та має внутрішню інтуїцію. У свій час Гайдеггер сказав, що мистецтво не піддається аналізу, тому що це

символ [38]. Символісти наділяли поета божественними рисами та надприродними здібностями. Хоча, наприклад, Ф. Кафка відчував себе маленькою людиною, яку зображав у власних творах, серед великого та абсурдного світу. Тобто він погоджувався з інтуїтивним відчуттям світу, але не прирівнював себе до Бога. У своїх творах зображає «маленьку людину», яка не має власної волі, а лише є знаряддям в руках фатуму, який керує нею. С. Пірошенко зазначає, що Ф. Кафку турбують такі основні речі як людина та влада та взаємодія між ними [20].

Ф. Кафка має свій особливий почерк, який вирізняє його з поміж усіх інших авторів. Хоч він був представником трьох різних течій, про які ми вже згадували в різних розділах мого дослідження, але Кафка завжди вмів зберегти в собі ту свою індивідуальність, що робить його таким легендарним і своєрідним.

ВИСНОВКИ

Модернізм постає в кінці XIX – поч. XX ст. і стає новим напрямом в літературі та мистецтві. Представники висвітлювали кризу тогочасної культури, були в пошуках нових способів зображення дійсності в літературі. Вони були справжніми бунтарями проти тієї реальності, в якій жили, їх не влаштовував цей абсурдний та бездуховний світ, яким він став. Модернізм надавав важливого значення психічному стану людини, зокрема її психіці. Представники цієї течії намагалися захистити людину від жорстокого та безпринципного світу, надавали великого значення внутрішньому світу. Література змогла проникнути в усі потаємні куточки душі людини та вислухати її біль, переживання і страждання. Вони шукали нові засоби вираження та зображення цього. Для цього напряму характерне поєднання протилежностей - реального та ірреального, натуралістичних елементів з умовними та символічними. Ф. Кафка займає визначне місце в добі модернізму, тому вважається основоположником. Він поєднав у своїй творчості найяскравіші риси цієї доби. Кафка створив свій світ на основі власного чуття та сприйняття. Він жив у цьому стані, який описував. Особиста трагедія його життя відбилась на його творчості. Франц Кафка дуже тонко зумів розкрити людську душу, сповнену страждань, відчуженості, покинутості та безвихідності.

Світ Ф. Кафки сповнений протиріччями, болем, абсурдністю, нудьгою та втомою від життя. У його історії добро не перемагає над злом, усе ніби зависає в повітрі під знаком питання і відчувається напружена атмосфера. Роман «Процес» - це найяскравіший зразок модерністського твору. Завдяки прийому відчуження та зображенню абсурдності автор передає почуття та переживання головного героя, який є центром твору. Кафка зображає світ суб'єктивно, руйнуючи об'єктивне сприйняття світу. Він достатньо нещадний, бо розбиває всі рожеві мрії об жорстоку реальність, яка панує в його творі. Це ж повний абсурд, що головного героя затримують за провину, яка не відома навіть суддям, на нього не накладається обмеження свободи і йому не кажуть причини

затримання. У цьому творі найяскравіше зображена «маленька людина» від якої нічого не залежить, вона повністю підкоряється тому, що вище та сильніше за неї. Людина у творах Кафки не хоче миритися з абсурдним світом, але і вибратися з нього не може.

Франц Кафка зумів через образ потворної комахи виразити жахливий внутрішній стан людини, яка була нещасливою в своєму житті. Завдяки цій метаморфозі він яскраво підкреслив відчуженість, відкинутість, страх, самотність та абсурдність. Завдяки цьому перетворенню автор також показав, яким бездуховним, корисливим та егоїстичним соціум може бути. Коли Грегор Замза був потрібний своїм рідним і вони бачили в ньому користь, тоді вони любили його, але як втратив здатність заробляти гроші та бути корисним, то хотіли чим скоріше позбутися його. У цьому творі можна простежити біографічні мотиви: його складні взаємини з батьком і ненависна робота. Усе як в Грегора Замзи, який теж страждав від цих двох проблем свого життя. Ф. Кафка хоч і боявся, але розкривав свою душу для тих, хто хотіли її пізнати. Також, цікавою особливістю творів Кафки є те, що він ніколи нічого не тлумачить, завжди залишає можливість власного трактування: кожен сприймає твір так, як відчуває і розуміє. Його мова оповіді стримана, відчужена та суха, яка в той же час описує складні, абсурдні та фантастичні життєві події. Кафка зобразив цілу емоційну палітру абсурдного людського існування і зумів підсилити це все завдяки різним стильовим течіям.

Творчість Ф. Кафки вирізняється своїм синкретизмом, що було притаманно добі, в яку він творив. Усі 4 напрямки, які перетнулися у його творах, створюють атмосферу туги, відчаю, безвихідності та самотності. Кожен з них підсилює загальну картину твору і це створює потрібні акценти, на які автор хотів звернути увагу читача. Згадані мною модерністські течії підсилюють одна одну, доповнюючи літературне полотно творів Ф. Кафки. Якщо судити через призму експресіонізму, то Кафка концентрується на внутрішньому світі героя, на його проблемах та переживаннях. Наприклад, у творі «Перевтілення» ми бачимо як

герой страждає від своєї сірої буденності, ненависної роботи, самотності, не зважаючи на те, що жив зі своїми рідними, але в своїй родині він був чужаком. Його рідні були меркантильними та егоїстичними і потребували від нього лише грошей, щоб сплачувати рахунки. Їх не турбувало те, що ця робота знищує його. Грегор Замза не позбавився духовності після своєї метаморфози, чого не скажеш про його родину, їх повністю поглинула ця сіра маса. Через свою тотальну самотність та ненависну роботу, він перетворюється на комаху. Завдяки цьому перетворенню герой хотів зобразити, що відбувається в людині від такого нестерпного життя. Ф. Кафка також використовує сюрреалістичний прийом сну, після пробудження людина ніби потрапляє до іншої реальності. Такі історії ми бачимо в творі «Процес» та «Перевтілення», де життя головних героїв змінюється з пробудженням. Сюрреалісти стверджують, що потрібно вивільняти своє підсвідоме, тому надають йому вагомого значення. У цих творах складається таке враження, що після сну людина ще не прийшла до свого нормального стану, а знаходиться в тому підсвідомому сприйнятті реальності. Вона не може з нього вийти, бо так сильно відчула цей стан, так охоплена ним, що не може позбутися цього відчуття. Тут вона не керується ні розумом, ні рацією, лише власними внутрішніми відчуттями. Франц Кафка дуже натурально описує перетворення Грегора Замзи на комаху, щоб читач зміг добре візуалізувати собі цю картину та уявити її. Зображає детально все, що знаходиться в кімнаті головного героя. Наприклад, зображає картину, на яку він міг би і не звертати уваги. Творчість Ф. Кафки також можна розглядати зі сторони екзистенціалізму, бо вона зосереджена на абсурдності, відчуженості, самотності та відкинутості. Він дуже влучно зобразив «маленьку людину», від якої в цьому світі нічого не залежить. Новелу «Перевтілення» можна трактувати зі сторони атеїстичного та релігійного екзистенціалізму. Грегор Замза, так само, як і в Кобо Абе у творі «Чуже обличчя», втратив свою людську подобу, тому інші люди не хотіли сприймати його. Він був ізольований від цілого суспільства, залишений сам на сам зі своїми страхами. Творчість Ф. Кафки - палітра страждань, які кожна людина переживає за своє життя, він зумів сказати те, про

що інші не могли. Він чесний із собою та своїм читачем, черпає натхнення в своєму песимістичному світосприйнятті, виражаючи це в своїх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Брод М. О Франце Кафке. СПб., 2000. 502 с.
2. Брод М. Отчаяние и спасение в творчестве Франца Кафки / Макс Брод // Брод М. О Франце Кафке. – СПб. : Академический проект, 2000. – С. 333-395.
3. Вальтер Беньямин. Франц Кафка. Москва, 2000. 317 с.
4. Волощук Е. Хроника странствий духа: этюды о Франце Кафке. Київ: Юніверс, 2001. 144 с.
5. Голод Р. Натуралізм. Івано-Франківськ.
6. Євин М. Особливості трактування теми «маленької людини, у творі Я. Кафки «Перевтілення». Поділля. Філологічні студії : електронний збірник студентських наукових праць. Головний редактор Торчинський М. М. Хмельницький, 2020. Випуск дванадцятий. С. 29-33.
7. Зарубіжна література ХХ століття / [ред. М. І. Борецького]. – Львів: Світ, 2000. – 341 с.
8. Затонський Д. Франц Кафка. Складна щирість, 2006. Випуск №160. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/746/169/27142/> (дата перегляду: 05. 06. 2023).
9. Зигмунд Фройд. Тлумачення снів; пер. Володимира Чайковського. Харків: Фоліо, 2019. 603 с.
10. Лукач Д. Франц Кафка чи Томас Манн? Авангардизм і критичний реалізм у сучасній буржуазній літературі. Київ, 1974. №5. С. 168-195.
11. Модернізм // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М — Я. — С. 64-67.
12. Морис Бланшо. От Кафки к Кафке. Москва: Логос, 1998. 237 с.

13. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ ст. : навч. посіб. [у 2-х ч.]. Луцьк : Вежа, 1999. Ч. 1 : Українська література. 153 с. ; Ч. 2 : Зарубіжна література. 184 с.
14. Набоков В. «Превращение» Франца Кафки. Москва, 1998. URL: <https://www.zin.ru/animalia/coleoptera/rus/nabokafk.htm> (дата перегляду: 05. 06. 2023).
15. Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки: зб. наукових праць викладачів і студентів : випуск 8, відп. редактор В. А. Каліш. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. 340 с.
16. Ніколенко О. Духовні «перевтілення» героїв Ф. Кафки. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. № 2, 2000. С. 23–30.
17. Остапенко Л. М. Письменник, породжений відчаєм : до проблеми духовного самовизначення Ф. Кафки. С. 150-157.
18. Осьмак О. О. Експресіонізм: проблема термінології і становлення проблематики. Теоретичні проблеми художньої культури. Вип. 1. Переяслав-Хмельницький, 1995. С. 13–19.
19. Паюк В. Реалізація рис екзистенціалізму у творі Ф. Кафки «Перевтілення». С.666-669.
20. Пірошенко С. Ю. Стильовий синкретизм художнього світу Ф. Кафки. С.509-512.
21. Поліщук Н. П. Екзистенціалізм // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних

- досліджень НАН України, 2009. URL:
https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18650 (дата перегляду: 05.06.2023).
22. Помазан І. О. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : підруч. для студ. гуманітар. ф-тів вищ. навч. закл. Нар. укр. акад., [каф. українознав.]. Харків. : Вид-во НУА, 2016. 264 с.
23. Притуляк В. Г. Часово-просторовий континуум у романах Франца Кафки : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філолог. наук : 22.12.04. Київ, 2004. С. 1-22.
24. Романцова Б.М. До питання рецепції оповідання «Перевтілення» Ф. Кафки. Наукові записки. Том 176. Філологічні науки, 2015. С. 79-83.
25. Словник української мови: в 11 томах. — Том 2, 1971. — С. 464.
26. Сальник Я. Абсурдний світ роману «Процес» Ф. Кафки. Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки. С. 307-311.
27. Сартр Ж-П. ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ – ЭТО ГУМАНИЗМ. Сумерки богов. Москва: "Политиздат", 1989. С. 319-344.
28. Світлана Дем'яненко. Людина і світ у творчості Ф. Кафки. Урок за новелою «Перевтілення», 11 клас. Всесвітня література в сучасній школі. №10, 2015. С. 25-29.
29. Камю А. Надежда и абсурд в творчестве Франца Кафки. Толкование притчи Франса Кафки. Вопросы адвокатуры, 2003. № 34. С.54-57.
30. Камю А. Бунт людина. Філософія. Політика. Мистецтво: Пер. з фр. М.: Политиздат. (Мислителі ХХ століття), 1990. 415 с. URL:
<http://weblib.pp.ua/prilojenie-nadejda-absurd-tvorchestve-frantsa-27832.html>
(дата перегляду: 05.06.2023)
31. Кафка Ф. Перевтілення. Андронум, 2021. 84с.

32. Кафка Франц. Щоденники 1910-1923 рр. Франц Кафка. К.: Всесвіт, 2000. 321 с.
33. Кафка. Ф. Листи до батька. Центр навчальної літератури, 2020. 400с.
34. Кафка Ф. Процес. Фоліо : Шкільна бібліотека української та світової літератури, 2017. 352 с.
35. Кеба Д. О. Дискурс провини в романі Ф. Кафки «Процес». Кам'янець-Подільський. С. 121-123.
36. Кеба Д. О. Специфіку сюжету в романах Ф. Кафка : подія у структурі тексту. С. 166-170.
37. Кеба Д. О. Своєрідність міфотворення в прозі Ф. Кафки. Філологічні науки, 2015. Випуск 39. С. 127-131.
38. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М. : Научная мысль, 1993. С. 145
39. Хвильовий М. Я. (Романтика) . Твори : у 2 т. Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. Дніпро, 1990. С. 322–339.
40. Чирков О. С., Зелінська Н.М. Студентські студії «Перевтілення» Ф. Кафки: збірник студентських наукових досліджень. Житомир, 2021. 41с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

41. Вислови, цитати Франца Кафки: веб-сайт.URL:
<https://dovidka.biz.ua/vislovi-tsitati-frantsa-kafki/> (дата перегляду: 05.06.2023)
42. Експресіонізм: <https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=61> (дата перегляду: 05.06.2023)
43. Натуралізм: <https://ukrlit.net/info/criticism/naturalism.html> (дата перегляду: 05.06.2023)